

Լևոն ՄԱՐՏԻՐՈՍՅԱՆ

ՇԻՐԱԿԻ ԲՆԱԿԱՆ ԸՈՒՇԱՐՁԱՆՆԵՐԸ

Շիրակի մարզի ասրածքի երկրաբանական, գեոմորֆոլոգիական, ջրաբանական, հնչյախ նաև կլիմայական առանձնահատկությունները նպաստել են ռազմաթիվ ընթացքում հուշարձանների ձևավորմանը: Բնական հուշարձանները կարող են հանդես գալ երկրաբանական, գեոմորֆոլոգիական, ջրագրական, ֆլորիստական, ֆաունիստական, լանդշաֆտային ասրատեսակներով: Բոլոր այս հուշարձանների գիտական գույքագրումը, ուսումնասիրումը և գնահատումը մարզի համար ունի կարևոր գիտական, պատմական, երկրագիտական, ճանաչողական և գործնական նշանակություն:

Շիրակի երկրաբանական-գեոմորֆոլոգիական հուշարձանները ցատ նշանակության կարելի է ընթացակարգել 3 մեծ խմբի՝ լանդշաֆտային-տեսարանային, գիտաճանաչողական և պատմահնէարանական:

Լանդշաֆտային-տեսարանային հուշարձանները, ծառայում են գեոմորֆոլոգիական ձևերի, ռելիեֆի, լանդշաֆտների յուրահատուկ և հազվագյուտ տեսարանները ցուցադրելուն: Նման հուշարձանները հատկապես շատ են Արագածի գագաթամերձ շրջանում, որտեղ լավ պահպանվել են սառցադաշտային կտուր, արոգներ, ռիֆելներ, մորեններ և այլն: Յուրահատուկ ընկած են երկրաբան է հանդիսանում Արագածի գագաթը, որտեղ լավ պահպանվել է սառցադաշտային կրկեսը: Յուրահատուկ են նաև Ախուրյանի կիրճը, Ջաջուռի լեռնանցքը, Արփի լճի անդամասը:

Գիտաճանաչողական երկրագիտական-գեոմորֆոլոգիական հուշարձանները շահեցին են դասվում այն օբյեկտները, որոնք առավել լիարժեքությամբ են ընթացահայտում Շիրակի երկրաբանական կառուցվածքը և զարգացման պատմությունը: Այս խմբում են երկրաբանական մերկացումները, գանձազան հանքավայրերը, քարանձավները և այլն:

Նման հուշարձանները կարևոր են գրոսաշրջիկության, ինչպես նաև գիտաօրոգներ, ուսումնական գործընթացներ, դաշտային գիտահետազոտական աշխատանքներ անցկացնելու եամար:

Պատմական և հնէաբանական հուշարձաններ

Պատմական հուշարձանների շարքին են դասվում պատմաճարտարապետական և հնագիտական հուշարձանները: Այս առումով Շիրակը խիստ կարևորվում է, քանզի այստեղ պահպանվել են շուրջ 2000 պատմաճարտարապետական և հնագիտական հուշարձաններ: Դրանցից շատերի ռելիեֆը, ինչպես նաև ընկած միջավայրը, նպատավոր է այս հավաստիանում պատմական արժեքներ կազմակերպման եամար: Նման միջոցառումների իրականացմամբ նաև հնարավորություն կստեղծվի կատարելու **Ֆիտոմեդիոագիա**, վերածելով տեղանքը ռելիեֆից արժեքավայրի:

Չնարանական հուշարձանների շարքին են դասվում այն տարածքները, որտեղ հայտնաբերվել են ընթաց մնացորդներ: Արանց շարքում կարելի է առանձնացնել Գոռոմի միթականքում գտնվող անդամասը, Կուսոռո արևմտյան կողմում Ախուրյան գետին հարող տարածքը, Ջաջուռ գետակի ավազանը, որտեղ պեղվել են ըրածո կենդանիների (փիղ, եղջերու, ոնգեղջյուր) և ըույսերի, ծառատեսակների մնացորդներ:

Չետաքքի ընկած հուշարձաններ են Շիրակի գետահովիտները, դրանց մեջ հատկապես նշանավոր է Ախուրյանի հովիտը: Այս առումով գետի հոսանքը կարելի է ընթացնել երեք մասի: Առավել դիտարժան է Կասյու-Մարմաշեն ետավածը, որտեղ ըացի կանյոնից նշանավոր են Մարմաշենի վանքային եամալիրը և մերձակայքում գտնվող ուրարտական սեպագիր արձանագրությունը:

Ախուրյանի միջին հոսանքում գետի հովիտը լայն է, այն ավելի նպասակաեարմար է օգաագործել որպես լանդշաֆտային-տեսարանային օբյեկտ: Ախուրյանի ձախ ափից գեղեցիկ անսարան է ըացվում գետաեովտի վրա, վերջինս ավելի հետաքքի է ըառծել Ախուրյանի ջրամրարի կառուցումից եետո: Երկրորդ պլանում անսարանը ըրացնում են Տիգլիս ամրոցը և եին Երազգավորսը՝ Ախուրյանի աջ ափին:

Չափազանց հետաքքի է նաև Ախուրյանի ստորին հոսանքը /Շիրակի ասրածքում/: Վերջինս իրենից ներկայացնում է անտեցեղեն եովիտ, որի լանջերին տեղ-տեղ պաեպանվել են սյունաձև ըագալուններ: Այս տեղամասը առավել մեծ արժեք է ներկայացնում դիմացի ափին երևացող Անի գեղեցիկ համայնապաակների շնորհիվ: Յավոք, Ախուրյանի միջին և ստորին ետավածների ռելիեֆից յուրացումը դժվարանում է պեաական սահմանի եաաուկ ռեժիմի պատճառով:

Շիրակի տարածքում գտնվող լճերը և ջրամրարները, անկախ իրենց չափերից, խորությունից, ջրի ֆիզիկաքիմիական կազմից և օրգանական աշխարեից, հանդիսանում են ընուաան անըկնելի հուշարձաններ:

Յուրաեաաուկ գեղեցկությամբ աչքի են ընկնում Արագածի մերձգագաթային շրջանում գտնվող լճերը: Այս առումով մեծ նշանակություն ունի նաև Արփի լճի ջրամրարը, որտեղ կան ըուրո նախապայամները արժեքային ռեժիմի կազմակերպման համար:

Ջրարանական եուշարձանների շարքին կարելի է դասել նաև Շիրակի ասրածքում գտնվող ըագաթիվ եանքային աղբյուրները, որոնք ցավոք սրտի դեռևս քիչ են ուսումնասիրված:

Բազմազան են Շիրակի ֆլորիստական հուշարձանները: Առանձնաեաաուկ են հաակապես

գետահովիտներով արածվող սրահային անտառները, որոնք մեծ տարածում ունեն Ախուրյանի հովտում: Մարզի տարածքում, առանձին տեղամասեր կարելի է վերածել լանդշաֆտային արգելավայրերի: Նման տարածքներ կան Ջաջուռի լեռնանցքում /20 հա/, Ամասիայից էյուկլիպարևուտը /փետրախոտային ընկան տափաստան, 5 հա/, Արագածի գագաթամերձ շրջանում և Մանթաշի ջրամբարի աջակողմյան հաավանում:

Բնօգտագործման տեմպերի արագ աճը, հետերկրաշարժյան անկանոն և հապճեպ շինարարությունը սրում են Շիրակի բնական հուշարձանների պահպանության հիմնահարցը: Այս նպատակով հարկավոր է բոլոր ընկան հուշարձանների գույքագրում և քարտեզագրում: Կարևոր է նաև դրանց պահպանության կազմակերպումը և հատուկ կադաստրի տեղեղումը:

Մեր կարծիքով Շիրակում կարելի է առանձնացնել մի շարք յուրօրինակ լանդշաֆտներ, որոնք ունեն բնական հուշարձանների ռազմաթիվ ձևեր: Մարզի որոշ հատվածներում կարելի է կազմակերպել ազգային արգելոցներ և արգելավայրեր:

Չարկավոր է նկատի ունենալ նաև, որ Շիրակի մարզի բնական հուշարձանները կարելի է օգտագործել ոնկրեացիոն նպատակներով, քանի որ գրա ոչ միայն ձեռնտու է տնտեսական առումով, այլև եանդիտսնում է հուշարձանների պաեպանման լավագույն ձևերից մեկը:

ПРИРОДНЫЕ ПАМЯТНИКИ ШИРАКА

РЕЗЮМЕ

П. МАРТИРОСЯН

Геолого-геоморфологические и гидроклиматические особенности развития природы Ширака способствовали образованию многочисленных естественных памятников. По нашему мнению их можно разделить на геологические, геоморфологические, гидрологические, флористические, ландшафтные и т.д. Инвентаризация, исследование и оценка природных памятников региона имеет важное научное, историческое, краеведческое, познавательное и практическое значение.

Руководству Ширакской области необходимо предусмотреть способы широкого использования природных памятников Ширака в рекреационных целях, ибо оно не только выгодно с хозяйственной точки зрения, но и является одним из лучших видов охраны природы.